

Makale Geliş | Received: 07.07.2023
Makale Kabul | Accepted: 22.09.2023
Yayın Tarihi | Publication Date: 20.10.2023
DOI: 10.20981/kaygi.1324414

Dinçer ÇEVİK

Arş.Gör. Dr. | Dr. Res. Assist.
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Muğla, TR
Muğla Sıtkı Koçman University, Faculty of Literature, Department of Philosophy, Muğla, TR
ORCID: 0000-0001-5897-7381
dincercevik@mu.edu.tr

Çocuklarla Felsefe ve Demokrasi: Olanaklar ve İlişkiler

Öz: Demokrasi biçimsel bir yönetim biçimi olmasının ötesinde aynı zamanda bir davranış ve yaşayış biçimidir. Bu anlamda demokrasi demokratik davranış ve yaşayış olarak deneyimlenilerek öğrenilebilen bir kavramdır. Demokrasinin deneyim temelinde öğrenilebildiği yöntemlerden biri de çocuklarla felsefedir. Çocuklarla felsefe çocukların demokratik davranışları benimsemelerini ve demokratik toplumlarda aktif bir şekilde yer almalarını teşvik eden bir pedagojik yaklaşımı desteklemektedir. Çocuklarla felsefe ve demokrasinin yönteminde ve kavram setinde ortaklaştığı temel kesişim noktaları mevcuttur. Temelinde eleştirel düşünme, özgür düşünce, adalet, hoşgörü, katılımcılık ve sorumluluk gibi demokratik değerlerin olduğu çocuklarla felsefe bu bağlamda demokrasinin deneyimlendiği ve öğrenilebildiği bir ortam sunar. Çocuklarla felsefe demokratik değerlerin ve vatandaşlığın geliştirilmesi için gerekli olan nitelikleri belirginleştirmeye ve geliştirmeye yardımcı olur. Çocuklarla felsefe demokratik değerlerin teşvik edilmesi ve sürekli olarak uygulanması ile demokratik vatandaşlık için gerekli olan becerilen kazandırılmasına ve kalıcı hale getirilmesine yardımcı olur. Bu bağlamda bu makalede, eleştirel düşünme alışkanlığının kazandırılması temelinde çocuklarla felsefenin demokrasi eğitimi ve eğitimin demokratikleştirilmesi ve dijital dünyanın demokrasiler için oluşturduğu potansiyel tehditler karşısındaki işlevleri için iki yönlü bir model olarak yöntemi ve demokratik eğitimdeki rolü üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Felsefe, Çocuklarla Felsefe, Eğitim, Demokrasi, Demokratik Vatandaşlık.

Philosophy With Children and Democracy: Opportunities and Relationships

Abstract: Democracy is not only a formal system of governance but also a way of behavior and living. In this sense, democracy is a concept that can be learned and experienced through democratic behavior and living. One of the methods through which democracy can be learned based on experience is philosophy with children. Philosophy with children supports a pedagogical approach that encourages children to adopt democratic behaviors and actively participate in

democratic societies. There are fundamental intersections between philosophy with children and democracy in terms of method and conceptual framework. Philosophy with children provides an environment where democracy is experienced and learned, with critical thinking, freedom of thought, justice, tolerance, participation, and responsibility as democratic values at its core. Philosophy with children enables to clarify and develop the qualities necessary for the development of democratic values and citizenship. It helps promote and sustain the application of democratic values and the acquisition of the skills necessary for democratic citizenship. In this context, this article focuses on the method and role in democratic education as a two-way model for fostering critical thinking habits in children, as well as for the democratization of education and addressing the potential threats posed by the digital world to democracies.

Keywords: Philosophy, Philosophy with Children, Education, Democracy, Democratic Citizenship.

Giriş

Günümüzde temsili demokrasinin geleceği ile ilgili endişeler artma eğilimindedir. Bu endişeler sistematik ve sistematik olmayan popülist hareketlerin, dijitalleşen dünyanın etkileri ve otoriter eğilimli yönetimlerin varlığı ile de desteklenmektedir. Öte yandan dünyada farklı yönetim biçimleri hüküm sürse de demokrasi ile yönetilen ülkelerdeki en önemli avantajı insanların görece biçimde rasyonelliğe dayalı karar mekanizmalarının özneleri olma olanağına sahip olmasıdır. Kolektif yaşama bilinci, açık ve rasyonel düşünme ve hayattaki kararları bu doğrultuda almak doğuştan gelen ve kendiliğinden gelişen yetiler değildir. Çocuklarla felsefe bu yetilerin erken yaşlardan itibaren geliştirilmesi ve kalıcı hale getirilmesindeki yöntemlerden birisidir. Bu bağlamda çocuklarla felsefe¹, demokrasi ile ilgili sorunların çözümünde etkili olabilecek olanaklar barındırmaktadır. Söz konusu ilişkiler ve olanaklar, özünde demokrasinin temel bileşenlerini içeren çocuklarla felsefe teorisi ve pratiği ile bir mikro model olarak değerlendirildiğinde daha görünür hale gelir. Buna göre çalışmada öncelikle

¹Literatürde genel uzlaşıyla “çocuklar için felsefe” yerine makale boyunca söz konusu yaklaşımın demokrasi ile ilişkisini daha iyi yansıttığı düşünülen “çocuklarla felsefe” terminolojisi tercih edilecektir. Çocuk felsefesi ilk kez Karl Jaspers tarafından kavramsallaştırılmıştır (Işıklar & Abalı Öztürk 2022: 131). P4C doğrudan çocuklarla felsefe kavramsallaştırılmasının karşılığı değil, teknik olarak Lipman tarafından geliştirilen ‘çocuklarla felsefe’ programının kısaltılması için kullanılmaktadır. ‘Çocuklarla felsefe’ kavramının doğrudan karşılığı P4C olmamakla beraber burada literatürdeki genel uzlaşı takip edilmektedir. Çocuklarla felsefe daha genel bir tanım ifade eder ve Lipman’la başlamaz. P4C teknik olarak sadece Lipman tarafından geliştirilen ‘çocuklar için felsefe’ programı için kullanılır; P4C çocuklarla felsefe yöntemlerinden birisidir. Çocuklarla felsefe ile ilgili sistematik bir literatür taraması için bkz. (Trickey & Topping 2011).

çocuklarla felsefe ile ilgili bir çerçeve çizilecektir. Ardından çocuklarla felsefenin eğitimin demokratikleştirilmesi ve demokrasi eğitiminde alabileceği roller analiz edilecektir. Daha sonrasında, tartışma konusu edilen olanak ve ilişkilerin pratikteki karşılığı eleştirel düşünme alışkanlığı vurgusu temelinde analiz edilecektir. Bu bağlamda dijitalleşen dünyanın demokrasiler açısından taşıdığı potansiyel olumsuz etkiler ve çocuklarla felsefenin bu etkiler bağlamında ne derece işlevsel olabileceği analiz edilecektir. Değerlendirme kısmında, çocuklarla felsefe ile demokrasi ilişkisinin boyutları ele alınacaktır. Bu bağlamda makale çocuklarla felsefenin yöntemsel ve kavramsal analizi ile ilk bakışta zaten açılmış gibi görünen demokrasi ile ilişkisinde, çocuklarla felsefenin hem otoriter yönetimler, popülist hareketler, dijitalleşme gibi faktörler tarafından tehdit edilen demokrasi için hem de eğitimin demokratikleştirilmesi için bir model olarak ne türden olanaklar ve ilişkiler barındırdığının analizine odaklanmaktadır.

Çocuklarla Felsefe

Çocuklarla felsefe eleştirel düşünme becerisinin öğretilerek değil deneyimlenerek kavranılabileceği fikrine dayanır.² Amaç, çocuklara felsefe tarihi, filozofların hayatları ve düşüncelerini, felsefi kavramları öğretmek değil onlara önermeler ve argümanlar temelinde, dayanışmacı bir biçimde iyi tartışma yapmak ve diyalog kurmak için gerekli becerilerin kazandırılmasıdır.³ Çocuklarla felsefe

2 Edebiyatta çocuk felsefesi kavramını ilk kez Karl Jaspers'in (1953) kullandığının altını çizen Karakaya çocuklarla felsefenin birbiri ile bağlantılı dört kullanımını ayırır. Bkz. (Karakaya 2006: 24-25). Felsefe, eleştirel düşünme ve çocuklarla felsefe arasındaki ilişki ile ilgili bkz. (Daniel & Auriac 2011).

3 Matthew Lipman, çocukların "niçin? neden?" diye sorular sormaya başlamaları ile birlikte felsefi akıl yürütmelerin başladığını ve bunun zamanla geliştiğinin altını çizer (Philgren 2008). Çocuklar yaşlarından bağımsız olarak bazı felsefi kavramları anlayabilmekte ve bazı felsefi sorular ile ilgili akıl yürütebilmektedirler. Örneğin Mutluluk nedir?" sorusuna, üç buçuk yaşındaki bir çocuğun "yalnız kalmamak" olarak verdiği yanıt çocukların yaşlarından bağımsız olarak felsefi kavramları anlayabilmelerine ve felsefi sorulara yanıt verebildiklerini göstermektedir (Tunç 2017: 76). Çocuklar güzel olandan zevk almakta, kendilerine haksızlık yapıldığını düşündüklerinde direnmekte, iyi ve kötü ile ilgili yargılarda bulunmaktadırlar (Gregory 2008). Maughn Gregory çocukların cesur, iyi, güzel gibi soyut kavramları günlük yaşantılarında basit ifadelerden ayırt etmesizsin kullandıklarını ve bu kavramları kullanırken soyut düşünce pratiğinin de bir anlamda gerçekleşmiş olduğunun altını çizer.

uygulamalarında kolaylaştırıcı tarafından ya da beraberce belirlenen bir uyarana⁴ bulunur. Böylelikle uyarana aracılığıyla başlatılan ve şekillenen bir düşünme ve soruşturma devinimi yaratılmış olur. Bu anlamda çocuklar kendilerine has bir biçimde, özgürce kendi deneyimleri ile uyarana arasında ilişkiler kurar, dünyayı bu yolla sorgular, düşünce, dil ve dünya arasındaki ilişkileri keşfederler (Erdoğan 2018: 7; Direk 2002).

Çocuklarla felsefe aslında, topluluklarla felsefenin bir alt başlığıdır. Çocuklarla felsefe çocukların bir kolaylaştırıcı rehberliğinde, bir uyarana merkeze alarak grup tartışmaları yoluyla, yani bir soruşturma topluluğu⁵ olarak seçilmiş problemler üzerine sistematik ve kolektif düşünmesini içeren bir yöntemdir. Geleneksel olarak yönteminin tarihsel ve teorik temelleri 1960'lı yıllara dayandırılır.⁶ Matthew Lipman, öğrencilerinin akıl yürütme ve bu akıl yürütmelerden sonuç çıkarsama gibi düşünsel yetilerinin problemlerle dolu olduğunu, sistemli düşünmeye dair bahsi geçen zihinsel yeteneklerin kazanılması için üniversite çağının geç olduğunu fark etmiştir (Karakaya 2006; Jackson 2013; Valitalo, Juuso ve Sutinen 2015). Bir başka şekilde ifade etmek gerekirse, Boyacı v.d. (2018: 151) aktardığına göre, Lipman'ın çocuklarla felsefe yöntemi ile ilgili çıkış noktası, onun ilköğrenim evresinde geleneksel eğitim anlayışı çocuklara eleştirel düşünme yeteneklerini kazandırmaktan uzak biçimde biçimlendirildiği için yetişkinlik evrelerinde bireyler belirli ayrımları mantığa dayalı biçimde

4 Genel olarak çocuklarla felsefe eğitimi kapsamında oluşturulan felsefe oturumlarında öğrenci ve kolaylaştırıcıların paylaştığı kısa bir hikâye, resim, şiir, uygun bir eşya ya da materyaller felsefi soruşturmaların başlatılmasında kullanılmaktadır.

5 Çocuklarla felsefenin en önemli ayırıcı özelliklerinden birisi katılımcıların bir 'soruşturma topluluğu' olarak düşünülmesidir. Soruşturma topluluğu kavramı ilk olarak Charles Sanders Pierce tarafından ortaya konmuştur (Pardales & Girod 2006). Pierce'e göre bilim insanların bilgiyi oluştururken bir soruşturma topluluğu olarak hareket etmeleri gerekir. Bilimin empirik ve kavramsal sorunları soruşturma topluluğu içinde yürütülür ve bilimsel bilgi bu şekilde üretilmelidir. Bu sayede bilgi, tek bir bilim insanının çalışmalarının değil, bilim topluluğunun kolektif soruşturmasının ürünü olacaktır.

6 Dirican'a göre çocuklarla felsefe yeni bir yaklaşım değildir, söz konusu yaklaşımın tarihinin izleri Antik dönemlere kadar sürülebilir (2022: 53-54). Çocuklarla felsefe metodolojisi "Matthew Lipman'ın öncülük etmesiyle başlamış ancak Edward Glaser, Carl Boodman, Allan Root, Robert Root, Edward Anglo, John McPack, Hardy Siegel, Catherine McCall ve Richard Paul gibi bazı araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalarla da geliştirilmiştir" (Boyacı vd. 2018: 151).

yapamaması tespitidir. Bu anlamda Lipman'ın amacı yargı oluşturabilen, yargılarını gerekçelendirip savunabilen, yani kendi aklını kullanma becerisine sahip bireylere destek olmaktır. "Bu bağlamda Çocuklar için felsefe (P4C) yaklaşımını oluştururken Matthew Lipman'ın amacı; çocukların daha çok düşünen, ortaya bir yargı koyabilen, bu yargıyı savunabilen, gerekçelendirebilen, sorgulayabilen bireyler haline gelmelerine yardımcı olmaktır" (Avcı ve Özdağ 2021: 215).

Çocuklarla felsefe çocukların felsefi soruşturmalar yürütmelerine odaklanan bir metottur. Çocuklarla felsefe atölye çalışmalarında filozofların düşüncelerinin aktarılması, öğretilmesi değil, katılımcıların felsefi akıl yürütme denilen yöntemi keşfetmeleri ve kendilerine özgü bir yolda geliştirmeleri hedeflenir. Kant'a göre "Çocukları eğitmek yetmez, önemli olan düşünmeyi öğrenmeleridir" (Kant'tan akt. Zinkin 2021: 921). Bu bağlamda Kant'ın felsefe pratiği ile ilgili görüşleri çocuklarla felsefe pratiği ile benzerlik taşır. Çocuklarla felsefede de felsefi doktrinler, kavramların aktarılması ve öğretilmesi hedeflenmez. Çocuklarla felsefede amaç filozof, akademik felsefeci yetiştirmek değildir. Daha ziyade amaç eleştirel düşünmenin alışkanlık hale gelmesini sağlamaktır⁷ (Lipman 2003: 83-85; Boyacı vd. 2018: 150).

Çocuklarla felsefe atölye pratiği sürecinde ele alınan konunun başlığı ve içeriği değil işleniş önemli. Dolayısıyla kolaylaştırıcı içeriğe değil biçime ve işlenişe müdahale eder ancak kendi görüşlerini katılımcılara dayatmaz (Wartenberg 2009; Akçaoğlu Çayır 2015; Ventista 2019). Çocuklarla felsefede Sokratik sorular yardımıyla soruşturan toplulukta bilinenler önermeler ve argümanlar formunda ortaya konur. Çocuklarla felsefede soruşturma, soruşturma konusu yapılan kavramın gerek ve yeter koşulların ortaya konması amacı ile yapılır ve bu süreçte günlük yaşama dair gözlemlerden güvenilir önermelere, argümanlara ulaşmak hedeflenir. Süreç tekil gözlemlerdeki öznellikten sıyrılarak

⁷ Felsefe ile eleştirel düşünme ilişkisi ile ilgili bkz. (Alkın-Şahin & Tunca 2015).

kavramsal genellemelere doğru ilerler. Çocuklarla felsefe yöntemsel açıdan Sokratik yöntemden⁸ esinlenmiştir (Murriss 2008). Sokratik yöntem doğurtma yöntemi olarak da adlandırılır. Sokratik yöntem 'ironi' ve 'maotik' olmak üzere iki temel aşamadan oluşur (Laertios 2002; Dorion 2004; Gross 2006). Klasik biçimiyle Sokratik yöntemde, önce karşıdakinin yanlış/eksik önermesine odaklanan sorular, daha sonra da dile getirilen önermedeki yargı ile çelişik durumları ortaya çıkartan sorular sorulur. Süreç sonunda ortaya çıkan yeni bilgi çerçevesinde ortaya konan ilk önerme yanlışlanır ve/ veya gözden geçirilir. Sokratik sorular yardımıyla soruşturan topluluğun konu ile ilgili bildiklerini yargılar halinde ortaya konmaları beklenir, topluluğun soruşturma konusundaki tutumları açığa çıkarılır. Sokratik sorular genel olarak açıklama, varsayım, perspektif, kanıt ve değerlendirme amacı taşır.⁹ Katılımcıların işlevsel olmayan bilişlerinin geçerliliği soruşturan topluluk ile beraber incelenir, böylelikle soruşturma aracılığıyla katılımcının düşüncelerinin geçerliliğini değerlendirmesi sağlanır. İlgili sorularla hem katılımcının merakı uyandırılır hem de katılımcılar bildiklerinden yola çıkarak neyi bilip neyi bilmediğinin farkına varır. Sokratik süreç yardımlaşmacıdır, yani iş birliğine dayalıdır. Sokratik süreç sonunda yeni sonuç ve kavrayışlara ulaşılabilir. Öte yandan yeni sonuç ve kavrayış edinme her zaman soruşturma sırasında gerçekleşmek zorunda değildir. Soruşturmaya konu olan kavram hakkında çok emin olarak başlanılan bir soruşturma, daha fazla sorunun ortaya konması ile de bitebilir.

Çocuklarla felsefe alanında yapılan çalışmaların özellikle deneysel olanlarının sonuçları, çocuklar için felsefe yönteminin ne ölçüde faydalı olabileceğine dair ölçülebilir ve anlamlı sonuçlar üretmiştir. Çalışmalar sonucunda, çocuklar için felsefe yönteminin özellikle çocukların kendilerini ifade edebilme, eleştirel, özenli ve yaratıcı düşünebilme, problem çözme yeteneklerinin gelişiminin yanında yurttaşlık becerilerinin de gelişiminde etkili olduğu tespit edilmiştir. Bu

8 Sokratik yöntem için bkz. (Gross 2006).

9 Sokratik soru sınıflandırması için bkz. (Fisher 2008).

noktada odaklanması gereken çocuklarla felsefe yaklaşımı ile demokrasi arasındaki ilişki ile ilgili analiz sonuçlarının kaynaklarını soruşturmadır. İlgili soruşturmaya geçmeden önce, çocuklarla felsefe yaklaşımının temelleri olarak anılan bileşenleri analiz etmek gerekir. Böylesi bir analiz çocuklarla felsefenin demokrasi için neden bir mikro model olduğunun anlaşılmasına destek olacaktır.

Çocuklarla felsefe düşünmenin eleştirel ('critical'), yaratıcı ('creative'), dayanışmacı ('colloborative') ve özenli ('caring') olma özelliklerini temel alır (Erdoğan 2018:11). Sırasıyla bu başlıkları analiz etmek hem çocuklarla felsefe çalışmalarının neden olumlu sonuçlar ürettiğinin hem de bu sonuçların nedenleri ile ilgili bir çerçeve sunar.¹⁰ Genel anlamıyla eleştirel düşünme bir iddiayı kabul etme, reddetme veya o iddia hakkında yargıdan kaçınma seçeneklerinden hangisini ne derecede eminlik ile belirleyeceğimizi dikkatli ve bilinçli bir şekilde yapma işidir. Eleştirel düşünme bilişsel önyargılar ve safsataların tuzağına düşmeden argümanları değerlendirme olanağını sunar.¹¹ Eleştirel düşünmenin hedefi tartışmayı kazanmak değil, bir konu hakkında doğruya ulaşmaktır. Çocuklarla felsefede düşünme sürecinin eleştirel olması sürecin argümanlara, gerekçelere odaklanması anlamına gelir. Çocuklarla felsefe atölyelerinde, düşünme deviniminin eleştirel olup olmadığı yani dile getirilen görüşlerde, soruşturmalarda kavramsal analiz, varsayım sorgulama, sonuç önermesini sorgulama, örnek ve karşı-örnek sunma gibi eleştirel düşünmeye dair işlemlerin yapılıp yapılmadığı takip edilir. Eleştirel düşünmeyi bir beceri olarak kazanmanın neden önemli olduğu farklı açılardan değerlendirilebilir. Günümüzde bilgiye ulaşmak her zamankinden daha kolaydır, öte yandan bu kadar hızlı ulaşabildiğimiz bilgiyi nasıl kullanacağımızı ve bu bilgiyle ne yapacağımızı bilmek daha önemli hale

10 Çocuklarla felsefe yönteminin diğer birçok faydasının yanında bilişsel yetileri geliştirdiği bilimsel çalışmalarla defalarca gösterilmiştir (Sönmez 2016; Taş 2017; Işıklar & Abalı Öztürk 2022).

11 Bir düşünceyi ortaya koyarken ya da anlamaya çalışırken yapılan yanlış çıkarsamalar 'safsata' ('fallacy') olarak adlandırılır (Hansen 2023). Safsatalar, ilk anda geçerli ve ikna edici gibi gözükten ancak yakından bakıldığında kendilerini ele veren sahte argümanlardır. Bu anlamda safsatalar bilişsel önyargılar ise bilişsel yapıımızdan kaynaklanan sistematik rasyonellikten uzaklaşma biçimleridir.

gelmektedir. Günlük hayatta farklı araçlardan sürekli ve yoğun biçimde mesajlar, tanıtımlar, haberlere maruz kalınmaktadır. Eleştirel düşünme bu bilgi bombardımanı ile mücadele etmek için potansiyel olarak herkesin edinin kullanabileceği bir filtre sağlar. Okuduğumuz, duyduğumuz, maruz kaldığımız bilgilerin doğruluğuna ikna olma, buna göre hareket edip etmeme tercihimizi belirleme işlemlerinde eleştirel düşünme zihinsel bir araç olarak işlev görür. Bilgiler ve bilgiye ulaşma yolları sürekli değişip gelişebilir. Öte yandan eleştirel düşünme ilkeleri mantık kurallarına göre belirlendiği için açık, net ve değişmezdir. Çocuklarla felsefe eğitimi alan çocuklar yetişkin olduklarında ve seçim yapmak zorunda kaldıklarında akla uygun kararlar alabilmeleri için eleştirel düşünme yaklaşımı ile biçimlenen atölye çalışmalarındaki deneyimlerinden faydalanabileceklerdir. Bu bakımdan çocuklarla felsefe eğitim programının temelindedir. “Çocuklar için felsefe (P4C) yaklaşımı, en temel tanımıyla felsefi diyalog yoluyla çocuklarda eleştirel düşünmenin geliştirilmesini amaçlayan pedagojik bir yöntemdir” (Avcı & Özdağ 2021: 215).

Eleştirel düşünme Lipman'a göre, bireylerin edindikleri bilgi yığınları içerisinde amaçlarına en uygun olanı belirleyebilmeleri için bir nevi filtre görevi görür.¹² Demokratik atmosfer eleştirel düşünmenin en azından ilkece olanaklı olduğu zeminleri ve en azından belirli bir düzeyde dayanışmacı düşünme alışkanlığını gerektirir. Çocuklarla felsefe atölyelerinde çocuklar bireyler olarak yer alır ancak soruşturma eylemi sosyal bir boyut içerir. Soruşturma kolektif ve dayanışmacı bir şekilde ilerlediğinden bireyselliklere değil, fikirlerin gelişimine destek olunur. Öte yandan her katılımcının atölye sırasındaki düşünce devinimine verdiği destek eşit biçimde önemsendiğinden bireysel otonomi de gözetilmiş olunur. Bu anlamda çocuklarla felsefe, iddiaların yarıştırılmasının esas olduğu münazaralardan ayrışır. Münazaralarda temel hedef farklı iddialardaki zayıf, eksik noktaların tespit edilmesi ve bunların ortaya çıkartılması için bir mücadele

¹² Felsefe, eleştirel düşünme ve çocuklarla felsefe arasındaki ilişki ile ilgili bkz. (Daniel & Auriac 2011).

yürütülmesi üzerine kuruludur. Çocuklarla felsefe atölyelerinde bir taraftan bahsedilmez, başka fikirler ile ilgili soru sorulması, yorum yapılması münazaralarda olduğu gibi dezavantaj olarak değerlendirilmez; dayanışmacı bir ortamda yürütülen soruşturmada görüşler, iddialar bir rekabetçi bir ortamda tahakküm ilişkisi içinde ortaya konmaz. Fikirler yarış ve mücadele halinde değerlendirilmediğinde, ortada bir yarış, rekabet olmadığında, çocuklar farklı fikirleri benimsemese de farklı fikirlerin varlığını kabullenebilme edimini geliştirirler. Farklı fikirlerin akla uygunluk ölçütlerine göre değerlendirilmesi fikirler örtüşmese bile farklılıklar ile barışık biçimde yaşama becerisini kazandırır. Çocukların rasyonel bir biçimde şekillenen bir tartışma kültürü içinde fikirlerini ifade edip özgürce soru sorabilmeleri, sürecin katılımcıları olabilmeleri, yani demokrasi ile erken yaşlarda deneyim ile tanışmaları demokratik bir kültür ve toplum için son derece önemlidir.¹³ Bu şekilde çocuklar rasyonel biçimde diyalog geliştirebilecek, sosyal ve politik olarak işleyen bir sistemin parçası olduğuna dair farkındalık geliştirecek ve sistemin bir parçası olması nedeniyle de memnun olmadıkları durumlarda özgürce değişim talep edip bu değişim sürecinin de parçası olabileceklerdir. Mücadele ve tahakküm ilişkisinin söz konusu olmadığı ortamlar farklı görüşlerin eşit özen seviyelerinde ele alınmasına dayanır. Çocuklarla felsefe etkinliği kolektif bir biçimde yapılır. Mesele bir düşünce ve soruşturma devinimi yaratmak olduğundan verilen yanıtlar ve dile getirilen görüşlerle ilgilenmek, söz konusu fikir ve düşüncelerin geliştirilmesine yardımcı olmak ve bunların ilerleyebileceği sınırları merak etmek sürecin doğal bir parçası olmaktadır. Dolayısıyla süreç iki açıdan dönüştürücü bir işleve sahiptir. Soruşturma esnasında hem kendi görüşlerine tamamen bağlı, bu görüşleri özgüvenli biçimde ortaya koyan çocuklar hem de kendi görüşlerini ifade etme konusunda çekingen davrananlar beraberce dönüşür. Bu dönüşüm ile düşünmenin sosyal bir boyutunun olduğu ortaya çıkar. Soruşturmaya katılan çocuklar

¹³ Çocuklarla felsefe ile demokrasi arasındaki ilişkiyi demokratik vatandaşlık temelinde ele alan bir çalışma için bkz. (Nuyan & Yenisoy Şahin 2023).

diğerlerinin düşünceleriyle ilişki kurmayı, başka fikirleri dinlemeye açık olmaları ve başka fikirleri dinlerken takındıkları özenli tutum sayesinde kendi iddialarını gözden geçirmeyi ve gerekirse revize etmenin önemini kavrarlar (Millet & Tapper 2011; Motherway 2022; Nuyan & Yenisoy Şahin 2023).

Çocuklarla felsefe ile demokrasi, eleştirel düşünme, saygılı diyalog ve aktif vatandaşlık yetkinliklerini geliştirmek gibi ortak bir hedef paylaşır. ¹⁴ Demokrasi ile ilişkisinde çocuklarla felsefe ile demokrasi arasındaki genel çerçeve çizilmesinin ötesinde asıl soru söz konusu ilişkilerin nasıl kurulabileceği ile ilgilidir. Bu noktada çocuklarla felsefe ile demokrasi eğitimi ve demokratik eğitimin hangi noktalarda ne derece örtüşürülebilir olduğu ele alınmalıdır.

Demokratik Eğitim ve Demokrasi İçin Eğitim

Marie F. Daniel, Michael Schleifer ve Pierre Leboouis'in verdikleri demokrasi tanımı ilk başta sıradanmış gibi görünür ancak bu makalenin odaklandığı demokrasinin temel bileşenlerinin altını çizer: "Demokrasi kavramıyla, bir arada yaşama ve özerk, eleştirel ve makul değerlendirme (ve davranış) anlamına geldiğimizi hepimiz biliyoruz" (1992: 4) ifadesiyle onlar demokrasinin sacayaklarını kolektif yaşam, otonomi ve eleştirel düşünme ve davranma olarak belirlerler. Çocuklarla felsefe yönteminin arka planında da yaklaşık üç bin yıllık bir felsefi gelenek ve kökenlerinin izleri antik dönemlere kadar takip edilebilecek bir derin demokrasi anlayışı vardır.¹⁵ Lipman'ın çocuklarla felsefe yöntemine dair düşüncelerinin temelinde hocası John Dewey'in demokrasinin doğası ve klasik eğitim anlayışı ile ilgili düşünceleri bulunmaktadır. Dewey'in demokrasi ve pedagoji ile ilgili iddiaları çocuklarla felsefe yaklaşımında etkili olmuştur (Bleazby

¹⁴ Çocuklarla felsefe ile demokratik vatandaşlar yetiştirmek arasında yakın bir ilişki vardır. Bkz. (Michaud 2020: 32, D'Olimpio & Teschers 2016; Gagnon & Yergeau 2016; Glaser 2017; Golding 2010; Gregory, Haynes, & Murriss 2017; Hannam & Echeverria, 2009; Michaud & Vålitalo 2017; Nussbaum 2010; Sharp 1991/2017).¹⁴

¹⁵ Çocuklarla felsefenin kökleri bağlamında Socrates, Lev Vygotsky, Gareth Matthews, Charles Sanders Peirce gibi isimler sıralanabilir. Yine de Dewey'in özellikle Lipman'ın çalışmalarında anılan isimlere göre farklı bir yerde konumlandırılmasının altı çizilmelidir (Leseigneur 2021: 4).

2009; Daniel 1998; Golding 2010). Dewey'in iddialarının çocuklarla felsefe yaklaşımının felsefi temellerinden birine dönüşmesini Gregory ve Granger şöyle özetler: "Dewey'in zamanından bu yana Çocuk olarak Felsefeci figürü, Felsefe Çocuklar İçin hareketi haline gelen şeyde çeşitli şekillerde ortaya konmuş ve savunulmuştur. Dewey, bu hareketin önemli bir figürü olarak kabul edilir" (Gregory & Granger 2012: 6). Dolayısıyla çocuklarla felsefenin demokratik eğitimin uygun bir biçimi olduğu iddiası, en iyi şekilde Dewey'in felsefesi tarafından desteklenmektedir (Michaud 2020: 34).

Clarisse Leseigneur'a göre (2021:4) Dewey'in Lipman'ın pedagojisindeki etkisini üç temel başlıkta toplamak mümkündür. Dewey çocukluk felsefesi anlayışında, çocuklar ve yetişkinler arasında karşılaştırmalı perspektifi reddeder ve çocuklara otonomilerini kazanabilmeleri için rasyonelliklerini kullanma fırsatı tanıyarak onları özerk bireyler haline gelebilmeleri için hazırlar. Dewey'in soruşturma, araştırma faaliyetine olan bakışı, onun sisteminde eğitim sürecinin merkezi haline gelir ve eksik ve problemlili bir duruma yanıt olarak kolektif bir arayış biçiminde ilerler. Dewey'in öğretmen-öğrenci ilişkisi konusundaki yönergelerinde öğretmen mutlak bir otoriteyi temsil etmemesine karşın önemli bir rol oynamaya devam eder, çünkü öğretmen araştırmanın koşullarını belirleyen kişidir (Leseigneur 2021: 4).

Catherine McCall'ın aktardığına göre, Dewey için demokrasi bilginin gelişiminin ideal ortamıdır ve bununla karşılıklı ilişki içerisinde demokratik bir toplumun oluşturulmasında da çocukların eğitilmesi başlangıç noktası olmalıdır (McCall 2017:102-103). Dewey bir düşüncenin refleksif biçimde kanıtlarla desteklenecek biçimde dikkatli ve sürekli değerlendirilmesini "demokratik problem çözme yöntemi" olarak tanımlar (1910: 9). Catherine McCall'a göre "Dewey'in felsefesinde demokratik topluluğun merkezî konumu, Lipman'ın P4C programlarının metodolojisine taşınmıştır" (2017: 103). Çünkü McCall'a göre:

Lipman'ın P4C yönteminde; a) çocukların anlamın ortak yaratıcıları olmalarıyla ilgili demokratik pratik üzerine bir vurgu vardır, b) öncelikli olan anlamın yapılandırılmasıdır, c) çocuklar kişisel fikirleri ile deneyimleri arasındaki ilişkiyi tartışırlar ve son olarak d) çocuğun deneyimi ve düşüncesi eşit değere sahiptir (2013: 104).

Alıntıda da altı çizildiği üzere Lipman'ın yöntemi ile Dewey'in demokratik topluluk ile ilgili iddiaları uyum içindedir. Çocuklarla felsefe adeta Dewey'in pedagojik ilkesinin doğrudan pratiğe uygulanmasıdır. Dewey, *Demokrasi ve Eğitim* (1996) adlı kitabında okullarda verilen klasik eğitimi günlük yaşam ile ilişkisizliği nedeniyle eleştirir. Dewey'e göre okullardaki eğitimin önemli bir bölümü anlatım yoluyla aktarıma ve bu aktarılan bilgilerin ve sınavlarda tekrar edilmesine dayanmaktadır (1916: 94). Yani bu anlayışta amaç bu bilgileri yığınlar halinde sunmak ve sunulan bilgilerin soruşturulduğu durumlarda tekrar sunulmasıdır. Dewey bu durağan bilgi idealinin eğitim açısından gelişimin karşısında olduğunu, aynı zamanda akıl yürütme sürecini de sekteye uğrattığını vurgular. Ona göre zihinleri onlarla ne yapacakları konusunda fikirlerinin olmadığı bilgiler bulunduran öğrenciler düşünmeye, akıl yürütmeye çalıştıklarında kaçınılmaz olarak sorunlar yaşarlar.

İyi, düşünebilen insanların yetişmesi hem toplumlar hem de bireyler için faydalıdır. Mevcut eğitim sistemleri Dewey'in çok önceden tespit ettiği üzere düşünme eğitimi konusunda çoğu zaman yetersiz kalmaktadır. Söz konusu tespitlerin daha güncel dönemde güncelliğini koruduğunu görmek çarpıcıdır. Örneğin Paulo Freire eğitime ilişkin düşünce ve incelemelerine yer verdiği *Ezilenlerin Pedagojisi* (1998) adlı eserinde bugünkü eğitimi, anlatım, aktarım etkinliklerine yoğun biçimde yer vermesi nedeniyle eleştirir. Freire'e göre eğitim çalışması öğretmen-öğrenci çelişmesini çözmekle işe başlamalıdır; çalışma çelişkinin kutuplarını öyle uzlaştırmalıdır ki, her iki taraf da aynı anda öğrenciler ve öğretmenler olabilmelidir. Freire, öğretmenin bilginin otoritesi¹⁶ olduğu,

¹⁶ Otorite, demokrasi ve çocuklarla felsefe arasındaki ilişkinin bir analizi için bkz. (Michaud & Vålitalo 2016)

öğrencinin ise pasif alıcı konumunda olduğu anlayışa eleştirisini şu sözlerle dile getirir: “Öğrenciler kendilerine yüklenen yığma malzemeyi istiflemekle ne kadar meşgul olurlarsa dünyaya bu dünyanın dönüştürücüleri olarak müdahale etmeleri halinde oluşacak olan eleştirel bilinçleri o kadar güdük kalacaktır” (1999: 48). Freire eğitimin demokrasi, özgürlük gibi kavramlarla ilişkisine odaklanır:

Eğitim sürecinin tarafsız bir şey olması diye bir şey yoktur. Eğitim, ya genç neslin mevcut sistemin mantığına entegrasyonunu kolaylaştırmak ve ona uyumu sağlamak için kullanılan bir araç olarak işlev görür, ya da "özgürlük pratiği" haline gelir, erkeklerin ve kadınların gerçeklikle eleştirel ve yaratıcı bir şekilde uğraşmasını sağlayan ve dünyalarını dönüştürmeye nasıl katılabileceklerini keşfettikleri bir araç haline gelir (1972: 14).

Freire alıntıda mikrodan makroya özgürlük ve demokrasi bağlamında eğitimin olanak olarak dönüştürücü potansiyeline vurgu yapmaktadır. Bu noktada çocuklarla felsefe yaklaşımı, Freire'nin alıntıda demokrasi ve özgürlük bağlamında ele aldığı ve yukarıda öğrenci-öğretmen çelişkisi olarak kodladığı meselenin çözümü için bir olanak sunmaktadır. Freire'nin altını çizdiği öğrenci-öğretmen çelişkisinin çözümü için çocuklarla felsefe atölye çalışmalarındaki ortamın düzenlenmesi bile bir çözüm önerisi olarak ele alınabilir. Çocuklarla felsefe atölye çalışmalarında genellikle ortamın çember ya da 'U' harfi biçimli yerleşim planına göre düzenlenmesi önerilir. Böylelikle soruşturma topluluğundaki herkesin aynı konumda olduğu, soruşturma esnasında kimsenin geride bırakılmayacak şekilde sürecin ilerletilmesinin esas olduğu ile ilgili bir mesaj verilmiş olunur.

Freire'nin altını çizdiği noktalar Lipman'ın eleştirileri ile örtüşmektedir. Lipman da Freire'ye benzer biçimde klasik eğitim modelinin öğretmen merkezli eğitim yöntemini eleştirerek “öğrenmeyi öğreten” bir yöntemi savunur. Thomas Wartenberg de klasik öğretim modelindeki öğreten/öğrenen dikotomisini eleştirir:

Öğretmen merkezli eğitim yönteminde eğitimci öğretir ve öğrenci öğrenir. Burada önemli olan konu çocukların öğrenmeyi öğrenmesidir. Eleştirel düşünme ile kavramları tartışıp öğrenebilmeleridir. Klasik eğitim modelinden öğrenmeyi öğreten bir modele doğru gittiğimizde sadece

verileni öğrenen değil bilgiyi öğrenmeyi öğrenmiş gençler yetiştirmiş oluruz. Bu noktada önem vermemiz gereken öğrenme modeli “öğreten odaklı eğitim” değil, “öğrenen odaklı eğitim” olmalıdır (Wartenberg 2009: 14-20).

Çocuklarla felsefe yaklaşımı öğretmenliği de dönüştürebilecek bir araç olma olanağına sahiptir. Klasik eğitim biçiminde sınıfın merkezinde, bilginin kaynağında yer alan, tüm soruları cevaplama sorumluluğuyla yüklenmiş olan öğretmenler çocuklarla felsefe yönteminde söz konusu yüklerinden kurtulurlar.¹⁷ Çünkü çocuklarla felsefede bilgi dayanışma içinde yürütülen soruşturma devinimi içerisinde ortaya çıkar. Çocuklarla felsefe başka bir açıdan daha demokrasi ile ilişkilendirilebilir. Bu yaklaşım sorgulama ve kavramlara odaklandığı ve zorunlu olarak felsefe ve felsefe tarihini bilmeyi gerektirmediği için Matematik, Türkçe gibi felsefe dışındaki alanlarda da kullanılabilme potansiyeline sahiptir. Bu bakımdan ders programlarında yer alan tüm dersler çocuklarla felsefenin birer alanına dönüşebilir, bu dersler çocuklarla felsefe yaklaşımındaki kazanımlara uygun olarak yeniden tasarlanabilirler.¹⁸

Praksis Olarak Çocuklarla Felsefe

Pablo Cevallos-Estrellas ve Brynhildur Sigurdardottir “Çocuklar için Felsefe (P4C) yöntemi ile çalışanlar arasında, öğretim yöntemi olarak Soruşturma Topluluğunun (COI; ‘community of inquiry’) demokratik davranışları özendirdiği konusunda genel bir fikir birliği olduğu görülmektedir” (2000: 45) ifadesiyle çocuklarla felsefe ile demokratik eylem alışkanlığı arasındaki yakın ilişkiyi vurgular.

Lipman’a göre (1993) çocuklarla felsefenin pratikte uygulanabilirliği de büyük ölçüde Dewey’in yaklaşımı ile ilişkilidir. Ann M. Sharp benzer bir görüşü dile

17 Çocuklarla felsefenin demokratik bir sınıfta çocukların düşünme ve sosyal becerilerinin gelişimine sunabileceği eğitimsel olanakları incelendiği bir çalışma için bkz. (Venter & Higgs 2017).

18 Bu noktada klasik öğretim modellerine yöneltilen eleştiriler sonucu bu yöntemlerin terk edildiği ve çağdaş eğitim modellerine geçildiği, dolayısıyla mevcut eğitim sistemimizin artık öğretmen merkezli olmadığı değil ‘çocuk merkezli’ olduğu iddia edilebilse de söz konusu değişim ve dönüşüm süreci içerisinde eleştirel düşünmenin kendisine ne kadar yer bulabildiği halen tartışma konusudur.

getirir. Sharp, çocuklarla felsefenin temel bileşeni olan “araştırma topluluğunun bir *praksis* oluşturduğunu” belirterek, “yansıtıcı toplumsal eylemin” kendisini “kişisel ve ahlaki dönüşümün bir aracı” olarak gördüğünü ifade eder (Sharp 1993: 342).¹⁹ Bu belirlenimiyle Sharp, demokratik yaşam için gerekli duygusal olgunluğun gelişimine yol açan türden bir büyümeyi ifade etmektedir (Sharp 2007). Deneyim Dewey’in pedagoji anlayışında merkezi bir konumdadır: “Sosyal yaşama hazırlanmanın tek yolu, sosyal yaşama katılmaktır” (1978: 14).²⁰ Lipman da çocuklarla felsefeyi “henüz gerçekleştirilmemiş bir yaşam biçimi olarak geleceğin eğitimi ve bir tür *praksis*” olarak görmektedir (1988: 17). Hatta, Echeverria & Hannam’ın (2017: 4) aktardığına göre, Lipman, Dewey’in müzakere (‘*deliberation*’) kavramının “gelecekteki faaliyetler için bir düşünsel bir provası” olarak kabul ettiğine referans verir bulunur (1998).

Çocuklarla felsefe demokrasinin aktif biçimde deneyimlendiği bir mikro model olarak hem demokratik eğitime hem de demokrasi eğitiminde iki yönlü bir potansiyele sahiptir (Lipman 1998, 2003; Echeverria & Hannam 2017: 4; Sharp & Splitter 1995). Eugenio Echeverria ve Patricia Hannam’a göre çocuklarla felsefenin epistemik doğası pratikte alçakgönüllü olma, bir tür şüphe ve yeni fikirlere açık olma ile ilişkili hatalara açıklık ilkesi ile ilgilidir (2017: 5). Diğer yandan çocuklarla felsefe kararların dayatmalarıyla değil, bireysel ve kolektif akıl yürütmeler sonucu varılan yargılardan türediğini bilen bireylerin yetişmesine yardımcı olacaktır. Bu türden eğitim alan bireylerin sorumlu ve bilinçli vatandaşlara dönüşerek

19 Nuyan & Yenisoy Şahin, Dewey’nin görüşlerinin analizi bağlamında benzer noktaların altını çizer (2023: 68-69).

20 Çocuklarla felsefenin demokratik eğitim ve demokrasi eğitimi ile ilgili felsefi yöntem ve kaygılarının somut olarak ne türden bir karşılığı olduğu haklı bir soruşturma konusudur. Çocuklarla felsefenin gerçek deneyimde sahiden de politik ve sosyal bir dönüşüm yaratma kapasitesinin olduğunu gösteren ilgili vaka çalışmaları için bkz. (Echeverria & Hannam 2017: 6-8, Nuyan & Yenisoy Şahin 2023: 75, 76). Benzer biçimde Di Masi & Santi 2008 yılında İtalyan hükümetinin yeni bir okul dersi olan “Vatandaşlık ve Anayasa”yı tanıtan bir yasa çıkarmasından hareketle çocukları demokrasinin temel bileşenlerinden birisi olarak olmasından hareketle çocuklarla felsefe yöntemine dayanan bir “PoliSophia Project” adlı bir proje önermişlerdir (2016).

vergisinin nereye harcandığını sorgulayabilme, yöneticilerden gerekçe talep edebilme, karar alma süreçlerinde aktif olabilme olanakları daha fazla olacaktır.

Demokrasi, Dijitalleşme ve Çocuklarla Felsefe

Çocuklarla felsefenin demokrasi ile ilişkisi bağlamında barındırdığı bir diğer önemli ve güncel olanak, hızla dijitalleşen dünyanın demokrasiler için barındırdığı potansiyel etik-politik sorunlar ile ilgilidir.²¹ İçinde bulunduğumuz hızlı dijitalleşme süreci karşılıklı ilişkiyi barındırmaktadır. Bir yandan pratik hayatta çok fazla zaman ve enerji alabilecek işler çok daha hızlı ve kolay yapılabiliyorken, diğer yandan da dijitalleşen dünyanın neden olduğu sorunlar ile baş etmek güçleşmektedir. Özellikle son zamanlarda dijitalleşme ile birlikte mahremiyet, gözetim ve davranış manipülasyonu ile ilgili kaygılar önemli tartışma başlıkları olarak öne çıkmaktadır. Bahsi geçen tartışma başlıkları hem özel şirketlerin hem de günümüz yönetimlerinin kullandıkları teknolojilerin barındırdığı imkanlar ile ilgilidir. Günümüzde politik alan, seçimler, propaganda, politik tercihler ve benzeri bağlamlarda otomasyon ve algoritmik sistemler ile iç içe geçmiş durumdadır. Dijital teknolojiler seçim kampanyalarının ve yasa yapma süreçlerinin önemli bir parçası olarak yoğun biçimde kullanılmaktadır. Bahsi geçen teknolojiler, amaçlı siyasi reklamlardan, kutuplaşmayı yoğunlaştıran otomatikleştirilmiş etkileşimlere, otomasyon teknolojileriyle kolayca çarpıtılabilen internet tabanlı kitlesel katılımlı kamuoyu yoklamalarından mevcut bir videoda yer alan bir kişinin, yapay sinir ağları kullanılarak bir başka kişinin görüntüsü ile değiştirildiği 'deepfake' teknolojilerine kadar farklılaşarak politik karar alma süreçlerini ve eylemleri etkileyebilmektedir. Bu bağlamda artık güncel olarak gözetim ve ilgi temelli "gözetim kapitalizmi" dönemi içinde yaşamaktayız (Zuboff 2019). Dijital teknolojilerin yoğun biçimde kullanıldığı yöntemler yardımıyla çevrimiçi dünyadaki davranış ve tercihler kolaylıkla takip edilebilmekte, zihin durumları beğeniler, politik tercihlere ilişkin bir çerçeve edinilebilmektedir (Burr &

21 Yapay zekâ ile politik alan ilişkisinin bir analizi için bkz. (Çevik 2023, baskıda).

Christianini 2019). Politik tercihlerin dijitalleşen dünyanın gücü tarafından etkilenebilmesinin sınırları güncel çalışmalar yardımıyla da ortaya konulmuştur. Özellikle Standford Üniversitesi'ndeki "Polarization and Social Change Lab" ve "The Institute for Human-Centered Artificial Intelligence" kurumlarının çalışmaları çarpıcı sonuçları rapor etmektedir. Polarization and Social Change Lab'da görev alan araştırmacılardan birisi olan Hui Max Bai'ya göre yapay zekâ tarafından üretilen politik mesajlar en az insanlar tarafından üretilenler kadar ikna edicidir (2023). Andrew Myers'in aktardığına göre, Robb Willer tarafından yürütülen bir araştırmada dil modeli GPT-3 aracılığıyla ortaya konulan politik mesajlar, deneye katılanlar tarafından daha rasyonel, olgusal ve ikna edici bulunmuştur (Myers 2023).

Özetle, dijital yöntemler doğrudan ya da dolaylı biçimlerde bireylerin, hanelerin, toplumların mahremiyetine ve otonomisine müdahale edip onları ekonomik ya da politik bağlamlarda manipüle edebilmektedir. Dijitalleşme ile birlikte gözetim, politik tercihler, komplo teorilerinin yayılma hızı, bunların etki ve kapsamı artmaktadır. Söz konusu artış hem veri toplama yöntemleri bağlamında hem de kitlesel davranışları etkileyebilme gücü ile bireylerin ve toplumların günlük yaşam pratiklerinin tam ortasındadır. Bu bağlamda eleştirel düşünmenin merkezinde olduğu çocuklarla felsefe önemli bir çözüm olanağı olarak belirlemektedir.²² "Epstein'e göre (1999) eleştirel düşünme, çok fazla bilginin ve bizi ikna etmeye çalışan çok fazla kişinin olduğu dünyaya karşı bir savunmadır. Eleştirel düşünme yeteneği, bireyleri doğrulanmamış iddia ve düşünceler arasında bocalamaktan kurtarır" (Akt. Akbıyık ve Seferioğlu 2006: 91). Dijital teknolojiler ve yöntemler baş döndürücü bir hız ile değişip çeşitlenebiliyorken çocuklarla felsefenin yaslandığı eleştirel düşünmenin ilkeleri mantık kurallarına göre belirlendiği için açık, net ve değişmezdir. Edinilen bilgileri sağlıklı biçimde analiz

22 Buradaki iddia eleştirel düşünme ve çocuklarla felsefenin anılan problemlerin hepsinin her zaman çözülebilmesi için yegâne ve her şeye muktedir bir yol olarak kavranılması gerektiği biçiminde anlaşılmalıdır. Daha ziyade iddia, çocuklarla felsefenin eleştirel düşünme tabanlı olması nedeniyle anılan problemler bağlamında dikkate değer olanaklar barındırması bağlamında değerlendirilmelidir.

etme, doğruluğuna ikna olma, buna göre hareket edip etmeme tercihlerinin belirlenmesinde eleştirel düşünme çok önemli bir işlev görür. Bu nedenle eleştirel düşünme, gerçekleştirilecek eylemleri ve düşünceleri karşılamaya yönelik bir araçtır (Lipman 1988; 1995). Lipman'ın bu tespiti günümüzde hemen herkesin deneyimlediği enformasyon bombardımanı bağlamında ele alındığında, eleştirel düşünme alışkanlığı kazandırılmasının temel hedeflerden birisi olan çocuklarla felsefenin bir olanak olarak demokrasiler açısından ne derece önemli olduğu ortaya çıkar. Eleştirel düşünme günümüzde artık iyice dijitalleşen dünyada bilgi yığınlarının tasnif ve tetkik edilmesi ve buna göre eyleme geçilmesi için rasyonel düşünme kurallarına göre biçimlenmiş bir protokol sunduğu için bir filtre görevi görür. Söz konusu filtre eleştirel düşünmenin temel prensiplerinin işleyişine göre iş görür. Örneğin dijital dünyada bir haberi okurken veya bir etik, politik ya da bilimsel bir tartışmayı anlamaya çalışırken öncelikle yazarın veya konuşmacının temel iddiasının (sonuç) ne olduğunu belirlenebilir. Daha sonra, söz konusu iddianın doğruluğunu göstermek için ne tür gerekçeler (öncül) öne sürdüğü tespit edilebilir. Son olarak yazar ya da konuşmacının ne türden bir gerekçelendirme yönetime başvurduğu tespit edilebilir. İlk bakışta her ne kadar dile getirilen süreçlerin sürekli olarak uygulanması zor görünse de eleştirel düşünmeyi içselleştirmiş ve alışkanlık haline getirmiş bireyler için bu uygulamaların doğal ve mekanik bir işlem haline geleceği açıktır. Çocuklarla felsefe tam da bahsi geçen işlemin sürekli kılınabilmesi için bir olanak sunar. Yaşamlarımızı neyin doğru olduğuna inandığımıza ve neleri kabul ettiğimize göre yönlendiririz. İçinde bulunduğumuz dijital dünyada bahsi geçen kabul ve inançları belirlemek ve yaşamlarımızı buna göre yönlendirmek çok daha zorlaşmıştır. Bir iddiayı, haberi, görüntüyü ve benzerini değerlendirirken ne kadar dikkatli olunabilirse ve buna bağlı olarak bahse konu iddia ile alakalı ve alakasız konuları birbirinden ne kadar iyi ayırt edilebilirse eleştirel düşünme bir filtre olarak araçsal işlevini o kadar yerine getirecektir.

Çocuklarla felsefenin dijitalleşme karşısında demokrasilerin, demokratik yaşam biçiminin savunulmasındaki bir diğer önemi, bahsi geçen yöntemin katı düzenlemelere, finansman gücüne doğrudan bağlı olmaması ile ilgilidir. Dijitalleşen dünya ve beraberinde getirdiği gözetim, sömürü, manipülasyon ve benzeri etik-politik sorunların boyutu ve ilgili sorun setlerinin artma hızı karşısında bireyler ve toplumların korunması gerekmektedir. Öte yandan söz konusu etkilerin boyutu ve hızı ile yasalar ve düzenlemeler düzeyinde bu süreçte verilen yanıt arasında bir ters orantı vardır (Müller 2021). Bu bağlamdaki sorunlar bir yönüyle düzenlemelerin, yasaların etkili, kapsayıcı biçimde yapılması ve resmileşmesindeki gecikmeler ile ilgilidir. Diğer açıdan politik ve ticari güç ilişkilerinin merkezindeki kurumların söz konusu sorunlardan en çok faydalanan odaklar olarak bahse konu etik-politik olası ve reel sorunlardan ne derece rahatsız oldukları şüphe konusudur. Dolayısıyla ilgili kaygıların karşılanması için yalnızca düzenlemelere, yasalara dayanmak bir açıdan sorunları onlara neden olanların çözmesini beklemek aynı anlama gelmektedir. Diğer taraftan çocuklarla felsefe, ilkece herkes tarafından erişilebilir olan, sonuçları daha hızlı alınabilecek, zaman ve mekân tarafından sınırlandırılmayan, eleştirel düşünmeye dayalı potansiyel bir mekanizma sunmaktadır.

Değerlendirme

İoanna Kuçuradi Türkiye Felsefe Kurumu'nun kuruluş amacını, "felsefeyi dört duvarın dışına çıkarmak ve kişinin yaşamdaki önemini olduğu kadar toplumsal/kamusal yaşamımızdaki önemini görünür kılmak" olarak belirtmiştir (2022).²³ Çocuklarla felsefe, hem felsefenin dört duvarın dışına çıkması için hem de felsefenin toplumsal düzeyde katkı verebilmesi için önemli bir potansiyel barındırır. Söz konusu potansiyel İngiliz filozof Bertrand Russell'ın yıllar evvel altını çizdiği ve günümüzde giderek önem kazanan meselelerle ilişkilendirilebilir.

23.Bkz.<https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/efesli-herakleitos-felsefe-gunleri-ioanna-kucuradi-temel-felsefeyi-anlatti-2004158>. Erişim tarihi 22.08.2023.

Russell 1959 yılında “Yüz yüze” (“Face to Face”) adlı bir programda şunları söyler (Gurbanov 2017):

Sunucu: Size son bir sorum var Lord Russell. Bu filmin gelecekteki nesiller tarafından mesela Kızıl Deniz yazıtları gibi bin yıl sonra izleneceğini varsayarsanız gelecekteki nesillere yaşantınız ve öğrendikleriniz hakkında ne söylemek ne öğütler bırakmak isterdiniz?

Bertrand Russell: İki şey söylemek isterdim. Biri entelektüel, diğeri etik. Söylemek istediğim entelektüel şey şu olurdu: Herhangi bir şeyi incelerken veya herhangi bir felsefeyi değerlendirirken kendinize sadece ama sadece gerçekleri ve gerçeklerin ulaştırdığı doğruların ne olduğunu sorun! İnanmak istediğiniz veya toplumsal açıdan inanmanızın avantajlı olacağını düşündüğünüz şeyin dikkatinizi dağıtmasına izin vermeyin! Sadece ve sadece elinizdeki gerçeklere bakın! İletişimin ve etkileşimin her geçen gün arttığı dünyamızda birbirimize katlanmayı öğrenmemiz gerekir. Bazı insanların bizim duymaktan hoşlanmadığımız şeyleri söylemesine katlanmayı öğrenmeliyiz. Ancak bu şekilde birlikte yaşayabiliriz. Eğer birlikte ölmek yerine birlikte yaşayacaksak insanlığın devamı için yapabileceğimiz en önemli şey hoşgörünün ve birbirine saygı duymanın ne olduğunu öğrenmektir!

Russell içinde bulunduğumuz zamanda önemli olabilecek önemli noktaların altını çizmektedir. İçinde yaşadığımız enformasyon yığını, mikrodan makroya iletişim biçimlerimizi, demokrasi ile kurduğumuz ilişkiyi biçimlendirmektedir.²⁴ Bu noktada hızla değişen dünya düşüncelerimizi, bilgimizi, iletişim biçimlerimizi gelişigüzel biçimde akışına bırakmak ile bunları diskürsif biçimde ortaya koyup denetlenebilir olmasına özen göstermek arasında bir tercih yapmamızı gerektirmektedir. Birinci tercih sanılara, kanılara dayalı olduğu ve denetlenebilir olmadığı için büyük olasılıkla anlaşmazlıklara yol açacaktır. Çünkü anlaşmazlıklar sıklıkla, insanların kendi zihinlerindeki imge ile kavramları özdeşleştirmesinden kaynaklanır. Felsefenin ifade biçimlerinden birisi, aklın bir ürünü olan kavramlardır. İmge, duyular tarafından sağlanan tikel veriler ile, akıl tarafından sağlanan tümellik arasında bir yerde konumlanır. Aslında çoğu gerilim ve anlaşmazlık, kullandığımız kavramların zihinlerimizde aynı şeye gönderimle kullanılmamasından kaynaklanmaktadır. Örneğin kalemi klipsi ile ilişkilendirip

24 Söz konusu ilişki biçimleri çoğu zaman manipülatif haberler, komplo teorileri olarak da ortaya çıkabilmektedir. Şüphecilik, komplo teorileri ve bilimsel bilginin epistemolojik statüsü ile ilgili bkz. (Karaca 2022).

'kendi zihninizde' bir kalem imgesi oluşturup buna inanmaya başlarsanız, klipsi olmayan bir kalem gördüğünüzde ya da bu türden bir kalemin olabileceğini iddia eden birisi ile diyalogunuzda bu iddianın yanlış hatta saçma olduğunu iddia ederek bir tür anlaşmazlık yaşarsınız. Verilen kurgu senaryodaki kalemin yerine daha netameli bir alandan, örneğin belirli türden bir erdemden, bir politik iddiadan ya da etik veya ahlak alanındaki bir meseleden bir kavramı koyup süreci benzer biçimde işlettiğinizde kavramlar, yargılar yeterince açık ve nötr biçimde ortaya konmadığında yaşanabilecek gerilim ve anlaşmazlıkların demokrasi ve demokratik tavır açısından ne kadar ciddi olabileceği ortaya çıkacaktır.

Çocuklarla felsefenin bir başlangıç noktası olarak belirlediği ikinci tercih ise üzerinde diyalogun geliştirilebileceği yargılar türetilebileceği bir zemin olanağını barındırmaktadır. Bahsi geçen olanak, demokrasinin daha kolay tesis edilebileceği bir atmosferin oluşmasına katkı verebilecektir. Dolayısıyla ikinci seçenek aslında doğrudan demokratik vatandaşlık ile ilgilidir. Dewey de demokratik vatandaşlığın özü olarak diyalogun önemini vurgulayarak, Russell ile benzer noktaların altını çizer:

Gerçek anlamda demokratik bir barış inancı, anlaşmazlıkların, tartışmaların ve çatışmaların, taraflardan birinin diğerini zorlayarak bastırmasının yerine iş birliği içinde yürütülebilecek faaliyetler olarak görülme olasılığına olan inançtır. Her iki tarafın da kendini ifade etme şansı vererek birbirinden öğrenmesiyle gerçekleştirilen bu süreçte farklılıklara şans tanıyarak iş birliği yapmak, diğer kişilerin sadece bir hakkı olmanın ötesinde kendi yaşam deneyimini zenginleştirmenin bir yoludur ve demokratik kişisel yaşam tarzının içinde doğal olarak yer alır (Dewey'den akt. Leseigneur 2021: 15).

Dewey'e göre demokrasi yalnızca bir yönetim modeli değil, "birlikte yaşama, ortaklaşa iletişim kurma deneyiminin bir biçimidir" (Dewey'i alıntılaman Skowsmose 1994: 28). Dewey, güçlü demokrasi ile tartışmaya dayalı iletişimin egemen olduğu bir toplumun kurulmasına göndermede bulunur (Echeverria & Hannam 2017: 4). Çocuklarla felsefe atölyeleri ideal olarak, demokratik vatandaşlık deneyiminin yaşandığı birer mikro model olma özelliği taşırlar çünkü çocuklarla felsefe atölyelerinde sorgulama topluluğundaki tüm üyeler ortak

hedefleri paylaşırlar. Atölye deneyimlerinde grup üyeleri fikir ve bilgilerini birbirleriyle paylaşarak karşılıklı eleştiri konusunda tarafsız ve objektif olmaya çalışırlar. Ayrıca, her üyeden diğer üyelerin duygu dünyaları ve düşünceleri ile ilişki kurması ve perspektif farklılıklarına saygı göstermesi beklenir (Dewey 1983; Boyacı vd. 2018). Çocuklar atölye deneyimlerinde sosyal bir insanın bileşenleri olarak soruşturma topluluğunun parçası olurlar; anlam kolektif biçimde yapılandırılır bu anlamda demokratik pratiğe vurgu vardır (McCall 2013: 104; Boyacı vd. 2018: 155).

Sonuç

Çocuklarla felsefe yöntemi ve onun tanımlayıcı özellikleri, demokrasinin asli unsurları ile örtüşmektedir. Demokrasi temelinde eşitlik, düşünce özgürlüğü, açık diyalog ve farklı bakış açılarına saygı gibi değerleri içerir. Bu değerler, çocuklarla felsefeyi tanımlayan ilkeler ile uyumludur. Çocuklarla felsefe çocukları eleştirel düşünmeye, fikirlerini gerekçeli biçimde ifade etmeye, diğerlerinin görüşlerini önemsemeye teşvik eder.

Çocuklarla felsefe, demokrasinin pratikte kurulması ve sürdürülebilmesine yardımcı olabilecek önemli noktalar içerir. Çocuklarla felsefe atölyeleri, temel demokratik değerlerin soruşturma topluluğu olarak beraberce deneyimlendiği mikro modellerdir. Çocuklarla felsefe, çocuklarda aktif vatandaşlık, empati, hoşgörü ve demokratik karar alma süreçlerine katılım becerilerini geliştirerek demokratik beceri ve tutumları destekler. Çocuklara varsayımları sorgulama, gerektiğinde otoriteye meydan okuma, farklı bakış açılarını değerlendirme ve görüşleri gerekçelendirerek geliştirme konusunda teşvik eder. Çocuklarla felsefe çocuklarda, farklılıkları müzakere edebilmeleri ve kolektif karar alma süreçlerine katkıda bulunmaları için gerekli olan becerileri geliştirir.

Farklılıkların ve düşünsel anlaşmazlıkların doğal kabul edildiği bir yaşam biçimini hâkim kılmanın bir yolu, akla uygunluğu teorik ve pratik alanda bir norm olarak benimseyen bireylerin ve toplumların nasıl yetiştirilebileceğine

odaklanmaktadır. Bu bağlamda çocuklarla felsefe eğitiminin amaçlarından birisi de çocukların anılan noktalar bağlamında farkındalık kazanmış vatandaşlar olarak yetişmesidir. Bu farkındalık demokratik bir toplumun altyapısının hazırlanması çerçevesinde işlevseldir. Dolayısıyla, çocuklarla felsefe teori ve pratiğinde anılan potansiyel kazanımlar doğal olarak toplumsal ve demokratik bir aradalığın oluşumuna katkı verecektir.

Çocuklarla felsefe ayrıca hızla dijitalleşen dünyada çoğunlukla gizli biçimde başvurulan ve etik-politik açıdan son derece manipülatif olabilen yolların farkında olunması ve bunlara karşı önlem alınmasına katkı sunabilecek eleştirel düşünmeye dayalı bir olanak da barındırmaktadır. Çocuklarla felsefe, eleştirel düşünmenin merkezde olduğu bir yöntem olarak dijital manipülasyonlar karşısında uygulanabilirliği ve işlevselliği açısından en az yasalar ve düzenlemeler kadar etkili olma potansiyeline sahiptir.

Çocuklarla felsefe anılan bağlamlarda tek başına her şeyi değiştirmeye yetecek potansiyeli olan bir yaklaşım olmasa da yukarıda bahse konu amaçların gerçekleştirilebilmesi için önemli bir potansiyele sahiptir. Bu anlamda çocuklarla felsefenin sınırları ve potansiyeli üzerine daha etkin biçimde düşünülüp aileler, kurumlar ve yönetimler tarafından nasıl daha talep edilebilir bir hale getirilebileceği üzerine çalışmaların yürütülmesi gerekmektedir.

Philosophy with Children and Democracy: Opportunities and Relationships

Summary

Dinçer ÇEVİK

Dr. Res. Assist.

Muğla Sıtkı Koçman University, Faculty of Literature, Department of Philosophy, Muğla, TR

ORCID: 0000-0001-5897-7381

dincercevik@mu.edu.tr

Introduction

Democracy is not only a formal system of governance but also a way of behavior and living. In this sense, democracy is a concept that can be learned and experienced through democratic behavior and living. One of the methods through which democracy can be learned based on experience is philosophy with children. Philosophy with children supports a pedagogical approach that encourages children to adopt democratic behaviors and actively participate in democratic societies. There are fundamental intersections between philosophy with children and democracy in terms of method and conceptual framework. Philosophy with children provides an environment where democracy is experienced and learned, with critical thinking, freedom of thought, justice, tolerance, participation, and responsibility as democratic values at its core. Philosophy with children enables to clarify and develop the qualities necessary for the development of democratic values and citizenship. It helps promote and sustain the application of democratic values and the acquisition of the skills necessary for democratic citizenship. In this context, this article focuses on the method and role of democratic education as a two-way model for fostering critical thinking habits in children, as well as for the democratization of education and addressing the potential threats posed by the digital world to democracies.

Concerns about the future of representative democracy are increasing. These concerns are supported by the presence of both systematic and non-systematic populist movements and authoritarian-leaning governments. On the other hand, despite the presence of various forms of governance worldwide, one of the most significant advantages in democratically governed countries is the opportunity for individuals to be subjects of relatively rational decision-making mechanisms. Consciousness of collective living, open and rational thinking, and making life decisions based on these principles are not innate abilities that naturally develop. Based on these observations, philosophy with children holds the potential to address the challenges in the relationship between philosophy and democracy. The inherent relationship and possibilities within this context become more visible when the practice of philosophy with children, which already encompasses the fundamental components of democracy,

is evaluated as a micro-model. Therefore, this study first outlines a framework for philosophy with children. Then, it analyzes the role that philosophy with children can play in the democratization of education and democracy education. Subsequently, it examines the practical implications of the discussed possibilities and relationships. The evaluation section addresses the dimensions of the relationship between philosophy with children and democracy. In this context, the article focuses on the analysis of philosophy with children's methodological and conceptual aspects and explores the opportunities and relationships it offers as a model for both democracy and the democratization of education in the seemingly apparent relationship between philosophy with children and democracy.

Philosophy with Children

Philosophy with children is actually a subcategory of philosophy with communities. It is a method that involves systematic and collective thinking about selected problems through group discussions with children under the guidance of a facilitator, using a stimulus as a focal point. Traditionally, the historical and theoretical foundations of this method can be traced back to the 1960s.

Philosophy with children is based on the idea that critical thinking skills can be grasped through experiential learning rather than being taught. The aim is not to teach children the history of philosophy, the lives and thoughts of philosophers, or philosophical concepts, but to develop the necessary skills for engaging in good discussions and dialogues based on propositions and arguments in a collaborative manner. In philosophy with children's practices, there is a facilitator or a jointly determined stimulus. This creates a thinking and inquiry process initiated and shaped through the stimulus. In this sense, children establish relationships between their own experiences and the stimulus in their unique way, questioning the world and exploring the relationships between thought, language, and the world (Erdoğan 2018: 7; Direk 2002).

The results of studies conducted in the field of philosophy with children, especially the experimental ones, have produced measurable and meaningful outcomes regarding the potential benefits of the philosophy method for children. As a result of these studies, it has been determined that the philosophy method for children is effective not only in developing their abilities to express themselves, think critically, attentively, and creatively, and solve problems but also in developing citizenship skills. Therefore, the focus should be on investigating the sources of the analysis results regarding the relationship between the philosophy with children approach and democracy.

Philosophy with children is based on the qualities of being critical, creative, collaborative, and caring. Analyzing these headings in order provides a framework that explains both why philosophy with children studies yield positive results and the reasons behind these results.

Democratic Education and Education for Democracy

The definition of democracy provided by Daniel, Schleifer, and Lebouis (1992) emphasizes the underlying components of the democracy focused on in this article: "We all know that by the concept of democracy we mean co-existence and autonomous, critical and reasonable judgment (and behavior)." With this statement, they define the pillars of democracy as collective living, autonomous and critical

thinking and behavior. The background of the philosophy with children method also traces back to a philosophical tradition spanning approximately three thousand years, with traces of its origins dating back to ancient times, reflecting a deep understanding of democracy.

The claim that philosophy with children is an appropriate form of democratic education is best supported by Dewey's philosophy (Michaud 2020: 34). Dewey's influence on Lipman's pedagogy can be summarized under three main headings (Leseigneur 2021: 4). Dewey's philosophy of childhood rejects a comparative perspective between children and adults and prepares children to become autonomous individuals by providing them with the opportunity to use their rationality and gain autonomy. Dewey's view of inquiry and research activities becomes central in his system of education, progressing as a collective quest in response to incomplete and problematic situations. In Dewey's guidelines on teacher-student relationships, the teacher continues to play an important role despite not representing absolute authority, as the teacher is the person who determines the conditions of the investigation (Leseigneur 2021: 4). According to Dewey, democracy is the ideal environment for the development of knowledge, and educating children in a democratic society should be the starting point in creating a reciprocal relationship towards the formation of a democratic society (McCall 2017:102-103).

Existing education systems, as Dewey identified long ago, often fall short in terms of education for thinking. It is striking to see that these observations remain relevant in more recent times. For example, Paulo Freire criticizes contemporary education in his work titled "Pedagogy of the Oppressed" (1998), where he includes his thoughts and reflections on education, due to its heavy emphasis on lecturing and transmission activities. According to Freire, educational work should begin by resolving the teacher-student contradiction; the work should reconcile the poles of this contradiction in a way that both sides can simultaneously be learners and teachers.

Democracy, Digitalization, and Philosophy with Children

Another important and current opportunity that philosophy with children holds in the context of its relationship with democracy is related to the potential ethical and political issues posed by the rapidly digitalizing world. The fast-paced process of digitalization that we are currently experiencing involves a reciprocal relationship. On one hand, tasks that could consume a lot of time and energy in practical life can be done much faster and easier. On the other hand, coping with the problems caused by the digitalizing world becomes more challenging. Especially in recent times, concerns related to privacy, surveillance, and behavior manipulation have emerged as significant discussion topics in this regard. The mentioned discussion topics are related to the possibilities offered by the technologies used by both private companies and contemporary governments. In today's political arena, automation and algorithmic systems are deeply intertwined with areas such as politics, elections, propaganda, and political preferences. Digital technologies are extensively used as a crucial part of election campaigns and legislative processes. These technologies, ranging from purposeful political advertisements to automated interactions intensifying polarization, to internet-based mass participatory public opinion polls that can be easily distorted with automation technologies, and even to 'deepfake'

technologies where one person's image is replaced with another person's image using artificial neural networks in a video, vary and can influence the political decision-making processes and actions significantly.

With the advent of digitalization, surveillance, the spread of political preferences, and conspiracy theories have been increasing in speed, impact, and scope. This increase is right at the heart of individuals' and societies' daily life practices, both in terms of data collection methods and the power to influence mass behaviors. In this context, philosophy with children, with its central focus on critical thinking, emerges as an important solution. According to Epstein (1999), "critical thinking is a defense against a world with too much information and too many people trying to persuade us. Critical thinking skills save individuals from vacillating between unverified claims and thoughts" (Akbiyık and Seferioğlu 2006: 91). While digital technologies and methods can change and diversify at a dizzying speed, the principles of critical thinking on which philosophy with children is based are clear, explicit, and unchanging, grounded in the rules of logic. Critical thinking plays a crucial role in analyzing acquired information, ascertaining its accuracy, and making decisions based on it. Therefore, critical thinking serves as a tool for meeting actions and thoughts (Lipman 1988; 1995). Lipman's observation becomes particularly relevant in the context of the information bombardment that virtually everyone experiences today in the increasingly digitalized world. It underscores how important philosophy with children, with its goal of instilling a habit of critical thinking, is for democracies. In today's highly digitalized world, critical thinking provides a protocol shaped by rational thinking rules for classifying and examining piles of information and taking action accordingly, thus serving as a filter based on the functioning principles of critical thinking.

Another important aspect of philosophy with children in advocating for democracies and democratic ways of life in the face of digitalization is its independence from strict regulations and financial power. In the rapidly digitalizing world and the associated ethical-political issues such as surveillance, exploitation, manipulation, and others, individuals and societies need protection. However, there is an inverse relationship between the scale and speed of these effects and the response at the level of laws and regulations (Müller 2021). Philosophy with children, on the other hand, offers a potential mechanism based on critical thinking that is accessible to everyone, produces results more quickly, is not constrained by time and place, and can help safeguard individuals and communities.

Philosophy with Children as Praxis

There is a close relationship between doing philosophy with children and educating democratic citizens (Michaud 2020: 32, D'Olimpio & Teschers 2016; Gagnon & Yergeau 2016; Glaser 2017; Golding 2010; Gregory, Haynes, & Murriss 2017; Hannam & Echeverria 2009; Michaud & Väitalo 2017; Nussbaum 2010; Sharp 1991/2017).

As a praxis philosophy with children relies on Dewey's pedagogical maxim "the only way to prepare for social life is to engage in social life" (1978: 14). In this context, philosophy with children has a two-fold potential in both democratic education and education for democracy, serving as a micro-model where democracy is actively experienced (Lipman 1998, 2003; Echeverria & Hannam 2017: 4; Sharp & Splitter,

1995). On one hand, philosophy with children is closely related to the principle of openness to errors that appears to be part of its epistemic nature, including being humble in practice (Gregory 2011: 207), embracing skepticism, and being open to new ideas (Echeverria & Patricia Hannam 2017: 5). On the other hand, philosophy with children will contribute to the development of individuals who understand that decisions are derived not from impositions but from individual and collective reasoning. Individuals who receive this kind of education can, for example, question how their taxes are spent in a modern sense, demand justifications from leaders, and actively participate in decision-making processes.

Discussion

Ioanna Kuçuradi has stated the founding purpose of the Turkish Philosophy Institution as "to take philosophy beyond the four walls and make visible its importance in individual life as well as in our social/public life" (2006).²⁵Philosophy with children holds significant potential for both the expansion of philosophy beyond the four walls and its contribution to the public domain of social relevance. This potential can be related to the issues highlighted years ago by the English philosopher Bertrand Russell, which are increasingly gaining importance in the present day.

Russell has almost predicted the current era and drawn attention to very important points regarding it. The information overload we are experiencing continuously shapes our communication forms and our relationship with democracy, from micro to macro levels. At this point, we will need to make a choice between letting our thoughts, knowledge, and communication flow randomly, or allowing our thought process to be shaped in a discursive manner, where our ideas and knowledge form arguments that are articulated and open to scrutiny. The first choice, relying on assumptions and beliefs that are not verifiable, will likely lead to conflicts.

On the other hand, the second choice, which emerges as a starting point with philosophy for children, goes beyond the illusion that restructuring prejudices is reasoning, and instead allows for the derivation of discussable judgments, at least resulting in an agreement about the existence of unresolved points and creating an atmosphere that reduces conflicts and facilitates the establishment of democracy. Therefore, the second option is directly related to democratic citizenship.

Conclusion

The method of philosophy with children aligns with the essential elements of democracy through its existence and defining characteristics. Democracy emphasizes values such as equality, freedom of thought, open dialogue, and respect for different perspectives. These values are in line with the principles of philosophy with children, as it encourages children to think critically, express their ideas, listen to others, and engage in rational and respectful discussions.

From a methodological perspective, philosophy with children also intersects with the practical establishment and sustainability of democracy. It is an educational approach that aims to develop critical thinking, open dialogue, and respectful inquiry skills among children. In this sense, philosophy with children serves as a micro-model

25. <https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/efesli-herakleitos-felsefe-gunleri-ioanna-kucuradi-temel-felsefeyi-anlatt-2004158>. Accessed: 22.08.2023.

where fundamental democratic values are collectively experienced as a community of inquiry. It is functional both for democracy education and for a democratic education. Philosophy with children supports democratic skills and attitudes by fostering active citizenship, empathy, tolerance, and participation in democratic decision-making processes. It encourages children to question assumptions, challenge authority, when necessary, evaluate different perspectives, and develop their well-justified opinions. Through the philosophy with children approach, children develop the necessary skills to respect different viewpoints, negotiate differences, and make constructive contributions to collective decision-making processes. While philosophy with children alone may not have the potential to change everything, it can provide an important opportunity to achieve the mentioned goals. Therefore, it is necessary to think more effectively about the limitations and potential of this approach and to conduct studies on how it can be more actively demanded by families, institutions, and governments.

KAYNAKÇA | REFERENCES

- Akbıyık, C. & Seferioğlu, S. S. (2006). Eleştirel Düşünce Eğilimleri ve Akademik Başarı. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3 (32), 90-99.
- Alkın Şahin, S. & Tunca, N. (2015). Felsefe ve Eleştirel Düşünme. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5 (2), 192-206.
- Avcı, F. ve Özdağ, Z. (2021). P4C Küçük Çocuklar, Büyük Fikirler eTwinning Projesine Yönelik Öğretmenlerin Görüş ve Değerlendirmeleri. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (1), 214-228.
- Bai, H., Voelkel, J. G., Eichstaedt, J. C., & Willer, R. (2023, February 5). Artificial Intelligence Can Persuade Humans on Political Issues. 17.09.2023 tarihinde <https://osf.io/stakv/> adresinden erişildi.
- Bleazby, J. (2009). Overcoming Relativism and Absolutism: Dewey's Ideals of Truth and Meaning in Philosophy for Children. *Educational Philosophy and Theory*. 43(5), 453-466.
- Boyacı, N.P., Karadağ, F., Gülenç, K. (2018). Çocuklar İçin Felsefe / Çocuklarla Felsefe. *Kaygı* (31), 145-173.
- Burr, C., Cristianini, N. (2019). Can Machines Read Our Minds? *Minds and Machines*, 29(3), 461-494.
- Cevallos-Estarellas P., & Sigurdardottir, B. (2000). The Community of Inquiry as Means for Cultivating Democracy. *Inquiry: Critical Thinking Across the Disciplines*. 19 (2), 45-57.
- Çayır, A. N. (2015). Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi Üzerine Nitel Bir Araştırma. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çevik, D. (2023). Politika ve Yapay Zekâ: Ezeli Düşman mı Yakın Müttefik mi? Baskıda.
- D'Olimpio, L., & Tescher, C. (2016). Philosophy for Children Meets the Art of Living: A Holistic Approach to an Education. *Philosophical Inquiry in Education*, 23 (2), 114-124.
- Daniel, M. F. (1998). *La Philosophie et Les Enfants*. Les Éditions Logiques.
- Daniel M. F. & Auriac E. (2011). Philosophy, Critical Thinking and Philosophy for Children. *Educational Philosophy and Theory*, 43 (5), 415-435.
- Daniel, M. F., Schleifer, M. Lebouis, P. (1992). Philosophy for Children: The Continuation of Dewey's Democratic Project. *Analytic Teaching*, 13, (1), 3-12.
- Dewey, J. (1910). *How We Think*. New York, Heath & Co. Publishers. Erişim Tarihi: 3Temmuz2023. ([https://archive.org/details/howwethink00deweiala/mode/1up?ref=ol&view=theater.](https://archive.org/details/howwethink00deweiala/mode/1up?ref=ol&view=theater))
- Dewey, J. (1983). *The Middle Works, 1899-1924: 1921-1922*. Southern Illinois University Press.
- Dewey, J. (1996). *Demokrasi ve Eğitim* (çev. Tahsin Yılmaz). İzmir: Ege Üniversitesi Yayıncılık.

Dewey, J. (1916). *Democracy and Education*, Global Frey Books. 22.08.2023 tarihinde <https://www.globalgreyebooks.com/democracy-and-education-ebook.html#downloads> adresinden erişildi.

Dewey, J. (1978) [1909]. *Moral Principles in Education*, Carbondale: Southern Illinois University Press.

Di Masi, D. & Santi, M. (2016). Learning Democratic Thinking: A Curriculum to Philosophy for Children as Citizens. *Journal of Curriculum Studies*, 48 (1), 136-150.

Direk, N. (2002). *Küçük Prenses Üzerine Düşünmek*. İstanbul: Pan Yayıncılık.

Dirican, R. (2022). Çocuklarla Felsefenin Eleştirisi. *Temaşa Felsefe Dergisi*, (17), 48-62.

Dombaycı, M. A. (2014a). Models of Thinking Education and Quadruple Thinking. *International Journal on New Trends in Education and Their Implications Dergisi*, 5 (4), 12-28.

Dombaycı, M. A. (2014b). Philosophy for Children and Social Inquiry: An Example of Education for Democratic Citizenship Through Political Philosophy. *Cumhuriyet International Journal of Education Dergisi*, 3 (2), 85-101.

Dorion, L. A. (2005). Sokrates (çev. M. N. Demirtaş). Ankara: Dost Yayıncılık.

Erdoğan, P. (2018). Çocuklarla Felsefe Yaklaşımının Düşünsel, Tarihi ve Sosyal Temelleri Üzerine Bir İnceleme. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Fisher, R. (2008). *Teaching Thinking: Philosophical Enquiry in the Classroom*, Bloomsbury Publishing, London.

Freire, P. (1972). *Pedagogy of the Oppressed*. Harmondsworth: Penguin Books.

Freire, Paulo. (1998). *Ezilenlerin Pedagojisi* (çev. D. Hattatoğlu). İstanbul: Ayrıntı.

Gagnon, M., & Yergau, S. (2016). *La Pratique du Dialogue Philosophique au Secondaire: vers une Dialogique entre Théories et Pratiques*. Québec: Presses de l'Université Laval.

Glaser, J. (2017). Social-political Dimensions of the Community of Philosophical Inquiry in an Age Globalization. *Community of Inquiry with Ann Margaret Sharp: Childhood, Philosophy and Education* (eds. M. R. Gregory & M. J. Laverty, pp. 217-229). London: Routledge.

Golding, C. (2010). What Philosophical Practices are Conducive for Philosophy Education for Democracy? *Asian-Arab Philosophical Dialogues on Globalization, Democracy and Human Rights* (eds. D. Macer & S. Saad-Zoy, pp. 93-106). UNESCO.

Gregory, M. R. (2008). *Philosophy for Children: Practitioner Handbook*. Montclair: IAPC Publication.

Gregory, M. R., Haynes, J. & Murriss, K. (2017). *The Routledge International Handbook of Philosophy for Children*. Routledge, Taylor & Francis Group.

Gregory, Maughn R. & GRANGER, David A. (2012). Introduction: John Dewey on Philosophy and Child. *Education and Culture* 28 (2), 1-25.

Gross, R. (2006). *Sokrates Yöntemi* (çev. İ. Şener). İstanbul: Pegasus Yayıncılık.

Gurbanov, Ü. (2017). Bertrand Russell- Face to Face (BBC- 1959) | Türkçe Altyazılı.

Erişim Tarihi: 23.06.2023 (https://www.youtube.com/watch?v=d7qjmde2aGY&ab_channel=%C3%9CmidGurbanov).

Hannam, P., & Echeverria, E. (2009). *Philosophy with Teenagers: Nurturing a Moral Imagination for the 21st Century*. Network Continuum.

Hannam, P., & Echeverria, E. (2017). The Community of Philosophical Inquiry (P4C): A Pedagogical Proposal For Advancing Democracy. *The Routledge International Handbook of Philosophy for Children* (eds. M. Gregory, J. Haynes, & K. Murriss, pp. 3-10). New York: Routledge, Taylor & Francis Group.

Hansen, H. (2023). Fallacies, The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2023 Edition), Edward N. Zalta & Uri Nodelman (eds.). Erişim Tarihi:

22.08.2023. (<https://plato.stanford.edu/archives/spr2023/entries/fallacies/>)

Haynes, J. (2002). *Children as Philosophers Learning Through Enquiry and Dialogue In The Primary Classroom*, London: Taylor and Francis Group.

İşıklar, S. & Abalı Öztürk, Y. (2022). The Effect of Philosophy for Children (P4C) Curriculum on Critical Thinking through Philosophical Inquiry and Problem Solving Skills. *International Journal of Contemporary Educational Research*, 9 (1) 130-142.

Jackson, T. E. (2013). Home Grown. *Educational Perspectives*, (44), 3-7.

Karaca, Ç. (2022). Şüphencilik, Komplo Teorileri ve Bilimsel Otoritenin Epistemolojisi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 62 (2), 1593-1630.

Karakaya, Z. (2006). Çocuk Felsefesi ve Çocuk Eğitimi. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 6 (1), 23-37.

Cumhuriyet. (2022). Ioanna Kuçuradi Temel Felsefeyi Anlattı. Erişim tarihi 22.08.2023. (<https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/efesli-herakleitos-felsefe-gunleri-ioanna-kucuradi-temel-felsefeyi-anlatti-2004158>.)

Laertios, D. (2003). Ünlü Filozofların Yaşantıları ve Öğretileri (Çev: C. Şemtuna). İstanbul: Yapıkredi Yayıncılık.

Leseigneur, C. (2021). Is There a Form of Citizenship Specific to Philosophy for Children? *Childhood and Philosophy*, 17, 1-18.

Lipman, M. (1988). Critical Thinking-What Can It Be? *Educational Leadership*, 46(1), 38-43.

Lipman M. (1988). *Philosophy Goes to School*. Philadelphia: Temple University Press.

Lipman, M. (1993). Promoting Better Classroom Thinking. *Educational Psychology* 13 (3-4), 291-304.

Lipman, M. (1995). Caring as Thinking. *Inquiry: Critical Thinking Across the Disciplines*, 15 (1), 1–13.

Lipman, M. (1998). The Contributions of Philosophy to Deliberative Democracy. *Teaching Philosophy on the Eve of the Twenty-First Century* (eds. D. Owens & I. Kucuradi, pp. 6-29). Ankara: International Federation of Philosophical Societies.

Lipman, M. (2003). *Thinking in Education, 2nd ed.* New York: Cambridge University Press,

Myers, A. (2023). AI's Powers of Political Persuasion, 17.09.2023 tarihinde <https://hai.stanford.edu/news/ais-powers-political-persuasion> adresinden erişildi.

McCall, C. C. (2013). *Transforming Thinking: Philosophical Inquiry in the Primary and Secondary Classroom.* London and New York: Routledge.

McCall, C. C. (2017). *Düşünmeyi Dönüştürmek* (Çev. K. Gülenç ve N.P. Boyacı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Michaud, O. (2020). What Kind of Citizen is Philosophy for Children Educating? What Kind of Citizen Should it be Educating? *Philosophical Inquiry in Education*, 27 (1), 31–45.

Michaud, O., & Valitalo, R. (2017). Authority, Democracy and Philosophy. *The Routledge International Handbook of Philosophy for Children* (eds. M. Gregory, J. Haynes, & K. Murriss, pp. 27-33). New York: Routledge, Taylor & Francis Group.

Millet, S. & Tapper, A. (2011). Benefits of Collaborative Philosophical Inquiry in Schools. *Education Philosophy Theory*, 44, 546–567.

Motherway, G. (2022). A Democratic School: Teacher Reconciliation, Child-Centred Dialogue and Emergent Democracy. *Journal of Philosophy of Education*, 56, 998–1013.

Murriss, K. S. (2008). Philosophy with Children, the Stringay and the Educative Value of Disequilibrium. *Journal of Philosophy of Education*, 42 (3-4), 667-685.

Nussbaum, M. C. (2010). *Not for Profit: Why democracy Needs the Humanities.* Princeton University Press.

Nuyan, E. & Yenisoş Şahin, E. (2023). Çocuklar İçin Felsefe: Özerk Düşünme, Demokrasi ve Demokratik Yurttaşlık. *Felsefi Düşün- Akademik Felsefe Dergisi*, (20), 65-84.

Pardales, M. J. & Girod, M. (2006). Community of Inquiry: Its Past and Present. *Future Educational Philosophy and Theory*, 38 (3), 299-399.

Paul, R. (1990). Critical and Reflective Thinking: A Philosophical Perspective. *Dimensions of Thinking and Cognitive Instruction* (ed. B. F. Jones & L. Idol Maestas, pp. 445-494). Lawrence Erlbaum Associates Publishers, Hillsdale, NJ.

Philgren, A. S. (2008). *Socrates in the Classroom: Rationales and Effects of Philosophising with Children.* Sweden: Stockholm University-Elanders Sverige.

Skovsmose, O. (1994). *Towards A Philosophy of Critical Mathematics Education.* Springer Dordrecht

Sharp, A. M. (1991/2017). The Community of Inquiry: Education for Democracy. *Community of Inquiry with Ann Margaret Sharp: Childhood, Philosophy and Education* (eds. M. R. Gregory & M. J. Laverty, pp. 242-250). London: Routledge.

Sharp, A. M. (1993). The Community of Inquiry: Education for Democracy. *Thinking Children and Education* (ed. M. Lipman, pp. 337-345). Dubuque, IA: Kendal/Hunt.

Sharp, A.M. (2007). Education of the Emotions in the Classroom Community of Inquiry, *Gifted Education International*, 22(2-3): 248-57.

Sharp, A.M. & Splitter, L.J. (1995). *Teaching for Better Thinking*. Melbourne, Australia: ACER.

Sönmez, B. (2016). *Düşünme Eğitimi Dersinin İlköğretim 6. Sınıf Öğrencilerinin Eleştirel ve Yaratıcı Düşünme Becerilerine Etkisi*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Anadolu Üniversitesi.

Taş, I. (2017). *Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi Programının 48-72 Aylık Çocukların Zihin Kuramı ve Yaratıcılıklarına Etkisi*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çukurova Üniversitesi.

Trickery, S. & Topping, K.J. (2004). Philosophy for Children: A Systematic Review. *Research Papers in Education* 19 (3) 365-380.

Tunç, A. İ. (2017). Çocuklarla Felsefe. *Çocuk ve Medeniyet*, (2) 71-89.

Valitalo, R., Juuso, H., Sutinen, A. (2015). Philosophy for Children as an Educational Practice. *Studies in Philosophy and Education*, (35) 79-92.

Venter, E. & Higgs, L. G. (2014). Philosophy for Children in a Democratic Classroom. *Journal of Social Sciences*, 41(1), 11-16.

Ventista, O. M. (2019). *An Evaluation of the 'Philosophy for Children' Programme: The Impact on Cognitive and Non-Cognitive Skills*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Durham: Durham University.

Wartenberg, T. E. (2009). *Big Ideas for Little Kids*. Lanham: The Rowman & Littlefield Publishing Group.

Zinkin, M. (2021). Kant on Wonder as the Motive to Learn, *Journal of Philosophy of Education*, (55), 921- 934.

Zuboff, S. (2019). *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. New York: Public Affairs.